

Hakkâri İlinde Gıda Olarak Tüketilen Yabani Bitki ve Yabancı Ot Türlerinin Güncel Durumu

Mesut Sırrı^{1*}, Gülten Sırrı²

¹ Siirt Üniversitesi, Eruh Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü, Siirt, Türkiye (ORCID: 0000-0001-9793-9599)

² Siirt İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Gıda ve Yem Şubesi, Siirt, Türkiye (ORCID: 0000-0003-1632-0992)

(İlk Geliş Tarihi 4 Mart 2020 ve Kabul Tarihi 13 Haziran 2020)

(DOI: 10.31590/ejosat.697536)

ATIF/REFERENCE: Sırrı, M. & Sırrı, G. (2020). Hakkâri İlinde Gıda Olarak Tüketilen Yabani Bitki ve Yabancı Ot Türlerinin Güncel Durumu. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (19), 393-409.

Öz

Bu çalışmada Hakkâri ili ve ilçelerinde yöre halkı tarafından doğal alanlar ve tarımsal ekosistemlerden toplanarak gıda ve/veya tıbbi amaçlarla kullanılan bitkiler ele alınmıştır. Bölgede aşırı toplama sonucu olarak bazı bitkilere artık rastlanmadığı ve neredeyse nesillerinin yok olmaya yüz tuttuğu kamuoyuna yansıyan bu bitkilerin güncel durumunun ortaya konulması hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında, 2018 yılı ilkbahar döneminde bitkileri doğada toplayan kişiler ile mülakatlar yapılmış, yerel pazarlarda halktan insanlarla görüşülmüş ve arazi sürveyleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca daha önce bölgede yapılan etnobotanik çalışmalar da dikkate alınarak konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bölgede en fazla toplanıp tüketilen Köse otu/Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.), Yayla muzdu/Rrevas (*Rheum ribes* L.), Kenger/Kengir (*Gundelia tournefortii* L. var. *tournefortii*), Tarak otu/Mendi (*Chaerophyllum macrospermum* (Willd. ex Sprengel), Ters lale/Guldexin (*Fritillaria imperialis* L.), Çayır salebi/Şepizek (*Orchis palustris* Jacq) ve Yabani mantar/Kivark (*Pleurotus eryngii* var. *ferulae* (Lanzi) Sacc.) gibi bitki türlerinin doğada rastlanma sıklıklarının ve yoğunluklarının önemli ölçüde azaldığı saptanmıştır. Bunun bir sonucu olarak yörede bitki toplayan ve ticari olarak bunlardan gelir elde eden kişilerin toplama işi için çok daha fazla mesafe kat ettikleri ve daha fazla zaman harcadıkları bu nedenle de bu bitkilerin piyasa fiyatlarının sürekli arttığı saptanmıştır. Bölgede doğal olarak yetişen ve ekonomik değeri son derece yüksek olan bu bitkilerin korunması ve sürdürülebilir bir şekilde toplanabilmeleri için yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu durum bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunmasına da büyük katkılar sağlayacaktır. Ayrıca en azından bazı türlerin kültüre alınmasının doğal flora üstündeki baskıyı azaltabileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabani bitki, Yabancı ot, Etnobotanik, Nesli tehlike altında olan türler, Hakkâri

Current Status of Wild Plant and Weed Species Consumed as Food in Hakkâri Province

Abstract

In this study, plants used for food and/or medicinal purposes by collecting from natural areas and agricultural ecosystems by local people in Hakkâri province and its districts are discussed. It is aimed to reveal the current status of the plant species, which are reflected in the public, that are not found and/or almost extinct as a result of the excessive collection in the region. Within the scope of the research, interviews were made with the people collecting the plants from nature and with people selling the plants in the local market and surveys were carried out in the natural and agroecosystems in the spring of 2018. In addition, previous ethnobotanical studies have been conducted in the region were also evaluated. As a result of the study, it has been determined that, significant decreases in the frequency and intensity of the most collected and consumed plant species in the region such as *Diplotaenia cachrydifolia* Boiss., *Rheum ribes* L., *Gundelia tournefortii* L. var. *tournefortii*, *Chaerophyllum macrospermum* Willd. ex Sprengel, *Fritillaria imperialis* L., *Orchis palustris* Jacq, and *Pleurotus eryngii* var. *ferulae* (Lanzi) Sacc were observed. It has also been determined that people collecting the plant for commercial purposes search longer distances and spend more time for collection. Therefore, it has been determined that the market prices of these plants are constantly increasing in the region. It has been concluded that information and awareness-raising activities should be carried out for the local people in order to sustainably benefit from these plants and to protect them. This will also contribute to the conservation of biodiversity in the region. It has also been concluded that cultivating at least some species can reduce the pressure on natural flora.

Keywords: Wild plant, Weeds, Ethnobotany, Endangered species, Hakkâri.

* Sorumlu Yazar: Siirt Üniversitesi, Eruh Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü, Siirt, Türkiye (ORCID: 0000-0001-9793-9599), m.sirri@siirt.edu.tr

1. Giriş

Biyolojik çeşitlilik bir bölgedeki canlı organizmalar ve yaşam alanlarındaki çeşitliliği ve değişkenliği ifade eden bir olgudur. Dolayısıyla biyolojik çeşitlilik, genetik çeşitliliği, tür çeşitliliği ve ekosistem çeşitliliği olarak dünyada canlıların var oluşundan bu yana ortaya çıkan tarihsel bir birikimdir. Bu oluşum ile ortaya çıkan biyolojik miras bölgesel ölçek ile sınırlı kalmayıp küresel anlamda tüm insanlığın ortak zenginliği ve gelecek nesiller için en değerli mirastır. Ancak insan faaliyetleri nedeniyle doğal yaşam alanları ve biyolojik çeşitlilik giderek daha büyük tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle günümüzde kırsal nüfusun köyden kente göç etmesinin artması sonucu oluşan kentsel yapılanma, baraj ve yol çalışmaları, doğal kaynakların aşırı ve bilinçsiz kullanımı, yeraltı kaynakların arama-tarama faaliyetleri, istilacı türlerin etkisi vb hususlar doğal kaynaklar üzerindeki baskının artmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da biyolojik çeşitlilik için önem taşıyan doğal alanlar gittikçe azalmakta, farklı canlı gruplarının yaşam alanları giderek daraltılmakta ve nihayetinde pek çok canlı türünün nesli tükenme noktasına gelmektedir. (Kençe, 1991; Çakmak, 2008; Önen, 2010; Karaer ve ark., 2015; Önen ve ark., 2017).

Dünyada yaklaşık olarak 422.000 çiçekli bitki türünün bulunduğu tahmin edilmektedir (Bramwell, 2002). Bu türlerden yaklaşık 31.000'inin farklı alanlarda (gıda, ilaç, gen, süs bitkisi ve hayvan yemi vb) kullanılırken dünyadaki mevcut bitki türlerinin %21'nin ise neslinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir (Anonim, 2019). Dolayısıyla kaba bir hesaplamayla dünya genelinde bütün bitkilerin sadece %8'inden az bir kısmından yararlanılırken her beş bitkiden biri (önemi anlaşılmadan) yok olma tehlikesi altında bulunmakta veya yok olmaktadır.

Ülkemiz bulunduğu coğrafi konum nedeniyle bir geçiş kuşağında yer alması, farklı iklim özellikleri ve zengin doğal su kaynakları bakımından oldukça önemli bir habitat alanıdır. Bu nedenle flora ve faunasında zengin bir tür çeşitliliği bulunmaktadır. Bu çeşitliliğin bir sonucu olarak Türkiye sahip olduğu zengin flora sayesinde birçok bitkinin gen merkezi konumunda olup 12.000'den fazla bitki türüne eve sahipliği yapmaktadır. Türkiye florasında bulunan 3,700'ün üzerinde endemik bitki türü olduğu dikkate alındığında ülkemizdeki biyolojik çeşitliliğin düzeyi daha kolay anlaşılacaktır (Önen, 2010). Bu bitki türlerinden yaklaşık 1.000 kadarının (toplam bitki sayısının %8 kadarı) gıda, tıbbi amaçlar ve diğer şekillerde kullanıldığı ifade edilmektedir (Davis, 1965-1988; Baytop,1999; Turan, 2007; Karagöz ve ark, 2010; Güler, 2012; Güner ve ark., 2012; Aslan, 2014). Ayrıca tarihsel süreç içerisinde ülkemiz farklı kültürlerdeki birçok medeniyetin hüküm sürdüğü ve önemli ticaret yollarının bulunduğu bir coğrafya olduğu görülmektedir. Özellikle de Mezopotamya coğrafyası, medeniyetlerin beşiği olarak bilinmektedir. Bu coğrafyanın önemli bir parçasını oluşturan Hakkâri bölgesi de coğrafi konum olarak Türkiye, İran ve Irak üçgenini kapsayarak farklı kültürlerdeki medeniyetlerin etkileşimde bulunduğu önemli bir bölgedir. Ayrıca bölgenin kendine özgü iklim ve topografik yapısı bölgeye zengin bir biyolojik çeşitlilik kazandırmıştır. Bölgenin bu eşsiz biyolojik çeşitliliği sayesinde insan-doğa/bitki etkileşimi sağlayarak doğal floradaki bitkilerden gıda, tıp ve endüstriyel amaçlar vb farklı alanlarda yararlanılmasını sağlamıştır.

Son yıllarda küresel ısınmadan kaynaklı iklim değişikliğinin yanında insanların tabiatı dikkate almadan yaptıkları tahribatlar sonucunda bölgenin mevcut biyoçeşitliliği önemli ölçüde etkilenmiştir. Bölgede yabani ve yabancı otlar sadece mutfak kültürünün bir parçası olmayıp baharın müjdeleyicisi olan bu bitkilerin toplanması, pazarlanması, pişirilmesi vb bütün aşamalarıyla yöresel kültürün önemli bir parçası konumundadır. Dolayısıyla bu bitkiler yöre halkı için mutluluk ve sağlık kaynağı olarak görülmekte ve bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle de bu bitkilerin mevcut durumları, özellikle yok olma tehlikesi altında olan bitki türlerinin saptanması ve bunların alanlarının koruma altına alınması vb çalışmalar sadece biyoçeşitliliğe değil kültürel mirasın korunmasına da önemli katkı sağlayacaktır. Bu düşünceden yola çıkılarak çalışmayla; Hakkâri yöresinde doğadan toplanan önemli bazı bitki türlerinin mevcut durumunun ortaya konulması, bölgede geleneksel olarak tüketilen önemli bitki türlerinin ve tüketim şekillerinin tanıtılması ve bu kültürün korunması için alınması gereken önlemler tartışılmıştır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışma Hakkâri ve ilçelerinde kültürü yapılmayan, doğal florada bulunan yabancı ot ve yabancı bitkilerin gıda ve tıbbi amaçla kullanımları ve bunlarda nesli risk altında olan türlerinin belirlenmesi amacıyla; pazarlarda gözlemler ve arazide sürvey çalışmaları yapılmış, yöre halkının bilgi, deneyim ve gözlemlerine başvurulmuş ve bölgede daha önce yapılan etnobotanik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında verilerin toplanması için özellikle kırsal kesimlerde yaşayan halkın doğadan topladıkları bitkileri pazarladıkları bölgedeki semt pazarlarına ve aktarlara gidilmiştir. Pazarlarda toplayıcılardan bitkilerin toplandığı alanlar ve yıllar içerisinde toplama alanlarındaki değişimin boyutuna ilişkin bilgiler ile bitkilerin tüketim şekline ilişkin bilgiler toplanırken tüketicilerden (farklı yaş ve meslek gruplarındaki bayan ve erkek şahısların bilgilerine başvurularak) bitkilerin kullanım şekline ilişkin veriler derlenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde en çok bilgi aldığımız kişi ve kuruluşlardan bazıları; Cemal DARA (70-Çiftçi), Ayşe ALTEKİN (75-Ev hanımı), İbrahim BUDAK (64-Çiftçi), Güllü SAFALI (80-Ev hanımı), Nizam SIRRI (70-Çiftçi), Göğü ÇALIŞKAN (71-Sağlatıcı), Kerem KARASAÇ (75-Çiftçi), Namık SIRRI (42- Bitki toplayıcısı), Geci Dara (80-Kırıkçı) Hetem ÇOĞGA (63-Peynirci), Halit KAVAL (Emekli memur), Mustafa KAPLAN (40-Aktarı), Süleyman DAYAN (53-Çiçekçi), Ayhan AYKUT (40-Aktarı), Necip ÇAPRAZ (53-Gazeteci), Ömer TAŞ (35-Tarım danışmanı), Barış DİRİ (Ziraat mühendisi), Ömer OĞUZ (32-Muhabir/Fotoğrafçı) yanı sıra İl/İlçe Tarım ve Orman Müdürlükleri ve Ziraat Odaları şeklinde sıralanabilir. Yukarıda bir kısmı belirtilen kişi ve kuruluşlardan derlenen bilgilerle yörede kullanılan bitkilerin genel durumuna ilişkin bilgiler toplanmıştır. Daha sonra başta C. DARA, İ. BUDAK, N. SIRRI, G. ÇALIŞKAN, K. KARASAÇ, N. SIRRI başta olmak üzere yukarıda adı geçen bazı kişilerle beraber arazide sürvey çalışmaları yapılmış ve daha önce isimleri belirlenen (pazarlarda, yüz yüze görüşmelerde vb) bitkiler

resimlenmiştir. Bölgede bitkilerin tüketim şeklinin belirlenmesi amacıyla yapılan mülakatlarda survey çalışmaları sırasında alınan bitki örnekleri ve bitkilere ait görseller yukarıda ismi geçenlere gösterilerek elde edilen bilgiler teyit edilmiş ve bitki envanteri çıkarılmıştır. Belirlenen bitkilerin yöresel isimleri, kullanılan kısımları, kullanım amacı ve şekli literatür bilgileriyle zenginleştirilerek Çizelge 2’de verilmiştir (Baytop, 1999; Özer ve ark., 2002; Özer ve ark., 2004; Kaval, 2011; Polat ve ark., 2012; Uce ve Tunçtürk, 2014; Gül ve Dinler, 2016; Oğuz, 2016).

3. Araştırma Sonuçları ve Tartışma

3.1. Bölgede Doğadan Toplanan Bitki Türleri

Bölgenin sahip olduğu zengin bitki çeşitliliği yöre halkına doğal ortamlarda yetişen çok sayıda bitkiden farklı amaçlarla yararlanma imkânı sağlamıştır. Yöre halkı da bu bitkileri çok farklı amaçlarla kullanma yoluna gitmiş ve bölgede etnobotanik açıdan kendine has bir kültürel birikim meydana gelmiştir. Yöre halkı bitki toplamayı bir işten ziyade bayram havasında bir kültüre dönüştürmüştür. Bu durum başta semt pazarları olmak üzere şehrin her tarafında hissedilmektedir.

Bölgede farklı amaçlarla doğadan toplanarak kullanılan; 1 tohumuz, 1 yarı parazit, 2’si tek çenekli ve 35’i çift çenekli olmak üzere toplam 40 familyaya ait 116 bitki türü belirlenmiştir. Yörede gıda ve tıbbi olarak kullanılan yabancı/yabancı otların dahil oldukları familyalar Çizelge 1’de verilmiştir. Asteraceae (27 tür), Apiaceae (12 tür), Lamiaceae (10 tür), Liliaceae (7 tür), Rosaceae (7 tür), Fabaceae (6 tür) familyaları en fazla türle temsil edilen familyalardır (Çizelge 1). Bitki teşhislerinde ve Türkçe isimlendirilmelerinde Davis (1965-1985), Uluğ ve ark., (1993), Baytop (1989), Özer ve ark. (1999), Serin (2008), Özer ve ark. (2002) ve Anonim (2020a,b)’den yararlanılmıştır.

Çizelge 1. Hakkâri Yöresinde Gıda ve Tıbbi Amaçla Kullanılan Yabancı Otların Bulunduğu Familya Türü ve Sayısı

Familya	Tür sayısı	Familya	Tür sayısı	Familya	Tür sayısı
Amaranthaceae	1	Euphorbiaceae	1	Polygonaceae	3
Anacardiaceae	2	Fabaceae	6	Portulacaceae	1
Apiaceae	12	Gentianaceae	1	Primulaceae	1
Araceae	1	Geraniaceae	1	Ranunculaceae	1
Aristolochiaceae	1	Guttiferae	3	Rosaceae	7
Asteraceae	27	Lamiaceae	10	Rubiaceae	2
Boraginaceae	2	Liliaceae	7	Scrophulariaceae	1
Brassicaceae	3	Loranthaceae	1	Solanaceae	2
Campanulaceae	2	Malvaceae	2	Urticaceae	1
Capparidaceae	1	Orchidaceae	1	Valerianaceae	1
Chenopodiaceae	1	Papaveraceae	1	Violaceae	1
Convolvulaceae	1	Plantaginaceae	2	Zygophyllaceae	1
Cucurbitaceae	1	Pleurotaceae	1		
Equisetaceae	1	Poaceae	1		

Bölgede tespiti yapılan bitkiler arasında endemik türlerin de olduğu tespit edilmiştir. Bölgede yoğun olarak tüketilen türlerin hemen herkes tarafından bilindiği (özellikle gıda amaçlı tüketilenler) fakat tıbbi amaçlarla kullanılan yabancı türlerin sadece belli başlı kişiler (sağaltıcılar) dışında pek bilinmediği saptanmıştır. Halk tababetinde kullanılan bitkilerin ise genel olarak tek hastalıktan ziyade birçok hastalığın tedavisinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Şifalı bitkiler tek başına kullanılabildiği gibi karışım halinde de kullanılabildikleri görülmüştür. Ayrıca bitkiler sade kullanılabildiği gibi süt, zeytinyağı, peynir, buğday ve bal gibi ürünlerle karıştırılarak da kullanılabilmektedir. Yörede farklı amaçlarla kullanılan bitkiler ve genel özellikleri yönünden derlenen bilgiler ve daha önce yapılan benzer çalışmalar (Baytop, 1999; Özer ve ark., 2002; Özer ve ark., 2004; Kaval, 2011; Uce ve Tunçtürk, 2014; Gül ve Dinler, 2016; Oğuz, 2016) dikkate alınarak Çizelge 2’de özetlenmiştir.

Çizelge 2. Hakkâri Yöresinde Gıda ve Tedavi Amaçlı Kullanılan Yabancı/Yabancı Ot Türleri

Familya: Asteraceae	Familyası: Apiaceae
Latince ismi: <i>Gundelia tournefortii</i> L.	Latince isim: <i>Heracleum persicum</i> Desf.
Türkçe ismi: Kenger	Türkçe isim: Tavşancıl otu

Yöresel ismi: Kengir, Kereng

Kullanılan kısım: Tohum ve kök kısımları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: İştah açıcı, diş etlerini kuvvetlendirici, yorgunluk, böbrek ve karaciğer rahatsızlıklarını giderici, mide asidini önleyici, nezle ve soğuk algınlığına tedavi amaçlı kullanılır. Ayrıca çiçek ve yapraklarının ise yara iyileştirici özelliği bulunur. Bitkinin genç formu çiğ veya haşlanmış halde çeşitli yemeklerde (kahvaltılık, çorba, salata ve kızartmalık vb.) kullanılır. Aynı zamanda tohumları kahve yapımında ve kuruyemiş olarak da tüketilir. Salamura yapılarak kışın da kullanılır. Ayrıca toprak üstü aksamından kenger sakızı elde edilir.

Familya: Polygonaceae

Latince ismi: *Rheum ribes* L.

Türkçe ismi: Yayla muzı

Yöresel ismi: Revas, Işgın

Kullanılan kısım: Kök, yaprak ve gövdesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı, mide hazımsızlığı gidericisi, tansiyon dengeleyicisi ve iştah artırıcı gibi faydaları vardır. Bitkinin genç gövde kısmı ve yaprak sapı soyulduktan sonra çiğ olarak yenilir. Kurutulmuş kökler ise toz haline getirilip suda kaynatılarak ya da balla karıştırılıp tüketilmektedir. Ayrıca bitkinin yapraklarından mavi renk boya elde edilerek yün ve kilimlerde kullanıldığı belirtilmiştir.

Familyası: Lamiaceae

Latince ismi: *Mentha longifolia* L.

Türkçe ismi: Yabani nane

Yöresel ismi: Pünge, Püng

Kullanılan kısım: Yaprak ve gövdesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kadınlarda adet sancılarını giderici, bağırsak ve mide rahatsızlıkları, sindirim kolaylaştırıcı, balgam sökücü ve ağız kokusu giderici gibi faydaları vardır. Ayrıca iştah açıcı özelliğe de sahiptir. Yapraklar taze olarak kullanıldığı gibi kurutularak yemeklerde baharat olarak tüketilir.

Familyası: Asteraceae

Latince ismi: *Scorzonera tomentosa* L.

Türkçe ismi: Dağ sakızı, Sakız otu

Yöresel ismi: Benişti kaçki, Beniştereş, Benişti kevi

Kullanılan kısım: Kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Ağrı dindirici ve çocuk sahibi olmayan kadınlarda kısırlık tedavisinde kullanılır. Bitkinin kökünden elde edilen sakız bez üzerine konulur ve yakı olarak kullanılır. Ayrıca bitkinin yaprakları çiğnenerek tüketildiğinde tokluk oluşturarak günlerce açlığa dayanılabilir.

Familyası: Araceae

Latince ismi: *Arum elongatum* Steven

Türkçe ismi: Yılanyastığı

Yöresel ismi: Kari

Kullanılan kısım: Yaprak ve kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Bağırsak temizleyici, balgam sökücü, öksürük giderici ve ishal düzenleyici olarak kullanılır. Ayrıca bitkinin salgıladığı sütün ise yara iyileştirici özelliği de vardır. Bitkinin kurutulmuş kök kısımlarında 1 gramı kaynatılmış bir bardak suya konup yaklaşık 10 dakika bekledikten sonra içilir. Taze olarak tüketilmez, kurutulup kış aylarında yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Brassicaceae

Latince ismi: *Lepidium latifolium* L.

Türkçe ismi: Nujdar

Yöresel ismi: Nojdar, Zarende

Kullanılan kısım: Yaprak ve kök kısımları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Bitkinin yaprakları yara iyileştirici

Yöresel isim: Soh, Sove

Kullanılan kısım: Yaprak, gövde ve tohumları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Süt arttırıcı, hazımsızlık, adet düzenleyici ve sakinleştirici olarak kullanılır. Bitki taze iken peynire tat ve aroma vermek için doğranarak içerisine konulur. Gövdesi ise soyularak turşuya katılır. Kurutulmuş yapraklar ortalama 20-30 gram 1 litre suda kaynatılarak yemeklerden önce içilmesi önerilir. Ayrıca sarılık hastalığına yakalanmış çocukların banyosunda bitki yaprakları 15-20 dakika suda kaynatılarak süzüp banyo suyu olarak kullanılmaktadır.

Familya: Apiaceae

Latince ismi: *Chaerophyllum macrospermum* (Willd. ex Sprengel)

Türkçe ismi: İri handok otu

Yöresel ismi: Mendi, Mend

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Göğüs ve karın ağrılarını hafifletici ve gaz sancılarını giderici faydaları vardır. Bitki taze iken çiğ olarak yenildiği gibi peynir ve yemeklere katılarak da tüketilir. Ayrıca ilkbaharda toplanan bitkiler (özellikle genç gövdeler) salamura şeklinde hazırlanarak kış aylarında yemeklerde kullanılır. Bitkinin kurutulmuş yaprak ve sapsarı suda kaynatılıp suyu içilir.

Familyası: Asteraceae

Latince ismi: *Eryngium billardieri* Delar.

Türkçe ismi: Boğa diken

Yöresel ismi: Tuske, Tüsi, Tosi

Kullanılan kısım: Yaprak gövde ve kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Cilt hastalıkları, diş iltihabı ve diş ağrısı dindirici olarak kullanılır. Köklerdeki özsuyu yara iyileştirici özelliğe sahiptir. Gövde kısmı taze olarak tüketildiği gibi kurutulmuş kök toz haline getirilerek hamur ve zeytinyağı ile karıştırıp iltihaplı ve ağrıyan bölgelere uygulanır.

Familyası: Plantaginaceae

Latince ismi: *Plantago major* L.

Türkçe ismi: İri Sinir otu

Yöresel ismi: Belgehevizar

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Yaş yaprakları ezilerek suyu ile beraber yanık, yara, çıban ve iltihaplanmaya karşı temizleyici özelliğe sahiptir. İdrar yolları hastalıklarına da faydalıdır. Ayrıca taze yaş yapraklarda sarmalar yapılarak tüketilmektedir.

Familya: Apiaceae

Latince ismi: *Diplotaenia cachrydifolia* Boiss.

Türkçe ismi: Köse otu

Yöresel ismi: Siyabo

Kullanılan kısım: Yaprak, gövde ve kök kısımları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Romatizma, şeker hastalığı ve tansiyon dengeleyicisi olarak kullanılır. Ayrıca panzehir özelliği nedeniyle tüketildiğinde yılan vb zehirli hayvan ısırıklarından çok fazla etkilenmez. Bitki genç iken haşlayıp tüketildiği gibi salamura yapılarak kış aylarında da tüketilmektedir. Yörede otlu peynirin kullanımında ve yağda kızartılarak birçok yemek çeşidinde kullanılmaktadır.

Familyası: Apiaceae

Latince ismi: *Ferula orientalis* L.

Türkçe ismi: Çakşır otu

Yöresel ismi: Kerkol, Hingedan, Heliz

Kullanılan kısım: Yaprak, gövde, kök ve bitki özsuyu kullanılır.

ve hemoroid tedavisinde kullanılmaktadır. Ayrıca bitkinin kök kısımları kurutulduktan sonra mide ve egzama hastalıklarına faydalı olmaktadır. Bitkinin toprak üstü organları genellikle tedavi amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Familyası: Convolvulaceae

Latince isim: *Convolvulus betonicifolius* Mill. subsp. *peduncularis* (Boiss.) Parris

Türkçe isim: Tarla sarmaşığı

Yöresel isim: Lavlavk

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kabızlık, prostat, idrar sökücü, romatizma ağrı kesici ve yara temizleyici olarak faydalanılır. Suda kaynatılarak suyu içilir veya haşlanmış kısmı lapa şeklinde yara ve romatizmalı bölgelere konularak uygulama yapılır.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Arctium minus* (Hill) Bernh.

Türkçe isim: Dulavratotu

Yöresel isim: Nisek, Nüsek

Kullanılan kısım: Yaprak ve gövdesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Eklem ve sırt ağrılarının tedavisinde kullanılmaktadır. Taze yaprakların yüzeyine zeytinyağı sürülüp ağrıyan bölgeye konulup bezle sarılır. Ayrıca bitki romatizma, prostat ve basur tedavisinde de etkili olmaktadır. Bitkinin genç gövdesi soyulup çiğ olarak da tüketilir.

Familyası: Lamiaceae

Latince isim: *Teucrium chamaedrys* L. subsp. *sinuatum*

Türkçe isim: Dalak otu

Yöresel isim: Celak

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide rahatsızlıkları, migren, ateş düşürücü ve ağrı kesici gibi faydalı özellikleri vardır. Ayrıca kanser önleyici özelliği nedeniyle de kullanılmaktadır. Kurutulmuş bitkiler bitkisel çay olarak demlenip içilir.

Familyası: Malvaceae

Latince isim: *Malva sylvestris* L.

Türkçe isim: Ebegümeçi

Yöresel isim: Nanê cücükê, Tolik,

Kullanılan kısım: Yaprak ve çiçekleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Öksürük, boğaz ağrısı, kabızlık, mide hastalıkları ve yanık tedavisinde kullanılır. Ayrıca bağırsak kurtlarını düşürme özelliği de bulunur. Bu amaçla kurutulmuş veya taze bitkiler bir avuç buğday ile karıştırılarak ay ışığında bir gece bekletildikten sonra aç karna yenilir. Yaralarda ve diş eti iltihabında bitki lapa haline getirilerek, yara ve iltihaplı alana yarım saat bekletilerek uygulanır. Taze bitkiler çiğ olarak tüketildiği gibi yemek ve salatada da kullanılır.

Familyası: Lamiaceae

Latince isim: *Teucrium polium* L.

Türkçe isim: Acı yavşan

Yöresel isim: Giyayê Tal

Kullanılan kısım: Toprak üstü aksamı kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Karın ağrısı, adet sancısı, böbrek taşlarını düşürme, böbrek ağrılarında, ishal ve gaz giderici özelliği vardır. Mide hastalıkları tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş bitkiler sıcak suda 5 dakika demlenerek aç karna içilir. Ayrıca kanser hastalığına da faydalıdır.

Familyası: Polygonaceae

Latince isim: *Polygonum cognatum* Meissn.

Türkçe isim: Madımak

Yöresel isim: Giyacüçük

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Nefes darlığı ve romatizma tedavisinde, gaz giderici ve bağırsak hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır. Bitki özellikle hemoroit tedavisinde faydalı olmaktadır. Kurutulmuş kökler toz haline getirilerek bal ile karıştırılıp tüketilir.

Familyası: Primulaceae

Latince isim: *Primula auriculata* L.

Türkçe isim: Çuha çiçeği

Yöresel isim: Sosin

Kullanılan kısım: Yaprak ve gövde kısımları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Cilt yaralarını iyileştirici özelliği bulunur. Ayrıca bitkinin kanser tedavisinde etkili olmaktadır. Solunumu kolaylaştırmak (burun tıkanıklığı) için ezilmiş veya kurutulmuş bitki buruna çekilir. Taze iken yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Capparidaceae

Latince isim: *Capparis spinosa* L.

Türkçe isim: Kapari

Yöresel isim: Gebere

Kullanılan kısım: Meyveleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kabızlık, idrar sökücü, basur, baş ağrısı, mide rahatsızlıkları ve karaciğer fonksiyonların düzenleyici özellikleri bulunur. Ayrıca cinsel gücü artırıcı etkisi de vardır. Yöresel bazı yemeklerde de kullanıldığı gibi erken dönemde meyveleri toplanıp turşusu da yapılır.

Familyası: Chenopodiaceae

Latince isim: *Chenopodium foliosum* L.

Türkçe isim: İnce sirken

Yöresel isim: Triye sor

Kullanılan kısım: Meyve ve yapraklar kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Karın ve mide ağrı giderici özelliği bulunur. Ayrıca öksürük kesmede etkilidir. Meyveler çiğ olarak tüketilmektedir. Yapraklar ise ortalama 10 dakika sıcak suda kaynatıldıktan sonra günde iki kere tok karna içilir.

Familyası: Urticaceae

Latince isim: *Urtica dioica* L.

Türkçe isim: Isırgan otu

Yöresel isim: Gezenk, Gezgerünk, Gezeng

Kullanılan kısım: Yaprak, gövde ve kök kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kanser hastalığı, adet düzenleyici, romatizma ve eklem ağrılarına karşı etkili olduğu gibi saç dökülmelerine, saç köklerini güçlendirici ve canlılık kazandırma özelliği de bulunur. Bitkinin toprak üstü aksamı kaynatılmış suda 15-20 dakika bekletildikten sonra kullanılır. Ayrıca kemik erimesine karşı papatya ve karabaş otu ile bal ve suyla karıştırarak sabah-akşam aç karna içilmektedir.

Familyası: Amaranthaceae

Latince isim: *Amaranthus retroflexus* L.

Türkçe isim: Kırmızı köklü horozibiği

Yöresel isim: Selmek

Kullanılan kısım: Yaprak ve tohumları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Ateş düşürücü, tansiyon dengeleyici, mide rahatlatıcı ve romatizma hastalığı tedavisinde kullanılır. Tohumları suda 5-10 dakika kaynatılarak, tok karna günde bir kere içilir. Taze yaprakları ise ezilerek merhem kıvamına getirilip romatizmalı bölgeye uygulanır. Ayrıca taze yapraklar salata ve yemeklerde kullanılır.

Familyası: Polygonaceae

Latince isim: *Rumex ponticus* E. H. L. Krause.*

Türkçe isim: Kıvırcık labada

Yöresel isim: Tırşok

Kullanılan kısım: Yaprak ve tohumları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: İltihap sökücü, basur ve kabızlık tedavisinde kullanılır. Bitkinin taze yaprakları ezilerek iltihaplı bölgeye uygulanır. Ayrıca yapraklar suda yaklaşık 5 dakika kaynatıldıktan sonra suyu içilir. Basur hastalığı tedavisinde yapraklar lapa haline getirilerek uygulanır. Taze bitkilerden çeşitli yemekler de yapılır.

Familyası: Guttiferae

Latince isim: *Hypericum helianthoides* (Spech) Boiss.

Türkçe isim: Hoşap kızilotu

Yöresel isim: Giyaye sotena

Kullanılan kısım: Çiçekleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Egzama ve yanık tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş çiçekler zeytinyağı ile karıştırarak yanık ve egzama bölgesine doğrudan sürülür. Mide bulantısı, iştah açıcı, kabızlık ve gaz sancılarını giderici olarak da kullanılır. Kurutulmuş çiçekler suda yaklaşık 15 dakika kaynatıldıktan sonra süzülür, aç karna günde bir çay bardağı içilir.

Familyası: Guttiferae

Latince isim: *Hypericum scabrum* L.

Türkçe isim: Sarı kantaron

Yöresel isim: Giyaye birina

Kullanılan kısım: Çiçekleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Yara iyileştirmede etkilidir. Kurutulmuş çiçekler toz haline getirilerek yaralara konulur. Ayrıca adet sancısı dindirici özelliği de vardır. Kurutulmuş çiçekler suda ortalama 5 dakika kaynatılıp çay olarak içilir.

Familyası: Brassicaceae

Latince isim: *Brassica nigra* (L.) Koch.

Türkçe isim: Kara hardal

Yöresel isim: Xerdel

Kullanılan kısım: Çiçek ve tohumları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Romatizma, Şeker hastalığı, baş ve diş ağrıları tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş tohumlar zeytinyağı ile karıştırarak uygulama yapılır. Öksürük kesici, iştah açıcı ve hazmı kolaylaştırıcı özelliği de bulunur. Kurutulmuş çiçekler kaynar suda demlenerek içilir. Ayrıca burun tıkanıklığı içinde kurutulmuş çiçekler toz haline getirilerek buruna çekilir.

Familyası: Fabaceae

Latince isim: *Astragalus ocephalus* Boiss.

Türkçe isim: Ata geveni

Yöresel isim: Gogem, Giya pembü

Kullanılan kısım: Yaprak ve çiçekleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: El ve ayaklarda oluşan çatlak ve yaraların tedavisinde kullanılır. Bitkinin yeşil aksamı 15-20 dakika suda kaynatılarak suyu süzülür, el ve ayaklar suyla yıkanarak tedavi edilir.

Familyası: Fabaceae

Latince isim: *Trifolium pratense* L.

Türkçe isim: Çayır üçgülü

Yöresel isim: Fabaceae

Kullanılan kısım: Çiçek, yaprak ve dalları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Damar açıcı, kan dolaşım hızlandırıcı, mide bulantısı giderici ve iştah açıcı özellikleri vardır. Taze ve kurutulmuş yeşil aksam suda yaklaşık 15 dakika kaynatılıp, suyu sabah-akşam aç karna içilir.

Familyası: Apiaceae

Latince isim: *Smyrniun cordifolium* Boiss.

Türkçe isim: Yabani kereviz

Yöresel isim: Xelendor

Kullanılan kısım: Gövdesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Guatr hastalığına karşı etkili olduğu gibi ateş düşürücü özelliği de vardır. Tohumlar suda yaklaşık 10 dakika kaynatılıp aç karna günde bir bardak içilir. Ayrıca taze yapraklar çiğ olarak tüketildiği gibi kurutulmuş şekilde yemeklerde ekşilik tadı vermek için baharat olarak da kullanılır. Taze yapraklardan sarma yapılır.

Familyası: Guttiferae

Latince isim: *Hypericum lysimachioides* Boiss.

Türkçe isim: Kantoron

Yöresel isim: Gula jan, Gulapiran

Kullanılan kısım: Çiçek, dal ve yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Bağırsak kurt düşürücü ve uyku giderici özelliği vardır. Gastrit, ülser, terletici, sarılık, bel ağrısı, idrar sökücü ve ishal hastalarının tedavisinde de kullanılır. Kurutulmuş bitkiden çay yapılarak içilir. Yara iyileştirici özelliği de bulunur. Kurutulmuş bitkiler zeytinyağında ortalama 15 gün bekletildikten sonra yara bölgelerine sürülerek uygulanır.

Familyası: Papaveraceae

Latince isim: *Papaver bracteatum* Lindl.

Türkçe isim: Gelincik

Yöresel isim: Xaşxaş

Kullanılan kısım: Çiçek ve taç yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Tansiyon ve kalp hastalıklarına faydalıdır. Ancak olgunlaşmamış meyveler tüketildiğinde uyuşukluk yapmaktadır. Bitkinin taze çiçek ve yaprakları çiğ olarak tüketilir.

Familyası: Scrophulariaceae

Latince isim: *Verbascum speciosum* Schrader

Türkçe isim: Sığırkuyruğu

Yöresel isim: Giyaduv, Masicark

Kullanılan kısım: Çiçek ve yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı ve romatizma tedavisinde kullanılır. Göğüs yumuşatıcı, balgam sökücü, bronşit, basur ve öksürük giderici özelliği de vardır. Şeker hastaları için yapraklar suda 15-20 dakika kaynatılıp, ayaklar içine konularak kullanılır. Ayrıca vücut yaraları içinde yapraklar lapa haline getirilerek yara bölgesine bırakılarak kullanılır.

Familyası: Fabaceae

Latince isim: *Astragalus*

yueksekovae Matthews.*

Türkçe isim: Geven

Yöresel isim: Gini, Güni

Kullanılan kısım: Kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kanser hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş kökler toz haline getirilip bal ile karıştırılarak günde bir defa sabah aç karna bir kaşık yenilir. Ayrıca vücut direnci artırıcı ve kuvvetlendirici özellikleri de bulunur.

Familyası: Euphorbiaceae

Latince isim: *Euphorbia grisophylla* M. S. Khan*

Türkçe isim: Sütleğen

Yöresel isim: Şiri mahrı, Xoşıl

Kullanılan kısım: Bitki öz suyu kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kanser ve kabızlık hastalıklarına karşı etkilidir. Bitkiden akan sütün bir damlası bir bardak normal süt ile karıştırılarak içilir. Ayrıca bitki öz suyunun yara ve çatlaklara da iyi geldiği bilinir.

Familyası: Loranthaceae

Latince isim: *Viscum album* L.

Türkçe isim: Ökse otu

Yöresel isim: Dikane

Kullanılan kısım: Yaprak ve sapları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Astım, solunum yolu hastalıkları, nefes darlığı, baş ve diş ağrıları tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş bitki parçaları toz haline getirilip bal ile karıştırılarak yenilir. Ayrıca suda kaynatılarak çay olarak da tüketilir.

Familyası: Fabaceae

Latince isim: *Glycyrrhiza glabra* L.

Türkçe isim: Meyan kökü

Yöresel isim: Mekük, Mikük

Kullanılan kısım: Kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Öksürük kesici, göğüs yumuşatıcı, balgam sökücü ve ağrı kesici özelliği bulunur. Ayrıca şeker hastalığı tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş kökler toz haline getirilip, bal ve su ile karıştırılarak içilir.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kadınlarda adet sancısı giderici ve adet düzenleyici olarak kullanılır. Ayrıca Kalp hastalıkları tedavisinde de etkilidir. Kurutulmuş yaprak ve saplar suda yaklaşık 10 dakika kaynatıldıktan sonra suyu içilir.

Familyası: Solanaceae

Latince isim: *Hyoscyamus niger* L.

Türkçe isim: Kara banotu

Yöresel isim: Malğırab

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Ağrı kesici ve romatizma tedavisinde kullanılır. Ayrıca iltihaplı diş ağrılarına, nefes darlığına, mide hastalıklarına karşı da etkili olmaktadır. Bitki yapraklarını ezilerek merhem kıvamına getirilip ağrıyan bölgeye sürülür.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Tripleurospermum microcephalum* (Boiss.) Bornm.)

Türkçe isim: Kavruk göde

Yöresel isim: Xizemok

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Astım ve iltihaplara karşı kullanılır. Kurutulmuş bitki yaklaşık bir avuç kadar bir litre sütle karıştırılarak sabah-akşam aç karna tüketilir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Centaurea pterocaula* Trautv.

Türkçe isim: Çoruşbozan

Yöresel isim: Talkalüşk, Tali, Sermnik

Kullanılan kısım: Toprak üstü aksamı kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı, yara iyileştirici, ishal düzenleyici özelliği bulunur. Kurutulmuş bitki kaynatılarak suyu içilir. Ayrıca kuru bitki ezilerek toz haline getirilip yara üzerine konulur.

Familyası: Lamiaceae

Latince isim: *Nepeta nuda* L. subsp. albiflora (Boiss.) Gams.)

Türkçe isim: Karaküncü

Yöresel isim: Bareşa spi

Kullanılan kısım: Yaprak ve sapları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Soğuk algınlığına karşı kullanılır. Kurutulmuş yapraklar suda demlenerek, sabah-akşam aç karna içilir. Ayrıca yara ve lekelerle karşı da etkili olmaktadır. Kurutulmuş yapraklar toz haline getirilerek zeytinyağı ile karıştırılarak sürülür.

Familyası: Lamiaceae

Latince isim: *Phlomis pungens* Willd.

Türkçe isim: Silvanok

Yöresel isim: Gula Bmevş

Kullanılan kısım: Toprak üstü aksamı kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Adet sancısı, rahim iltihabı ve karın ağrısı tedavilerinde kullanılır. Kurutulmuş bitkiler suda yaklaşık 20 dakika kaynatıldıktan sonra günde bir bardak içilir.

Familyası: Boraginaceae

Latince isim: *Anchusa azurea* P. Mill.

Türkçe isim: Sığırdili

Yöresel isim: Gezrok, Mijmij, Mijmejok

Kullanılan kısım: Çiçek yaprak ve gövdesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı ve böbrek taşı düşürücü olarak gövdesi taze iken soğularak tüketilir. Yara ve dudak çatlaklarını iyileştirici özelliği vardır. Çiçekleri taze iken içindeki tatlımsı madde emilerek tüketilir. Astım tedavisinde yapraklar suda kaynatılarak aç karna günde bir bardak içilir. Kalp çarpıntılarına karşı ise çiçekleri kaynatılmış suda demlenerek günde bir çay bardağı aç karna içilir. Ayrıca sebzeli yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Achillea filipendulina* Lam.

Türkçe isim: Civamperçemi

Yöresel isim: Bewijan, Kulilka maran

Kullanılan kısım: Toprak üstü aksamı kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker ve kanser hastalığı, hipertansiyon, romatizma ve adet sancısı tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş bitki çörekotu tohumu, karabaş otu, ısırğan otu isteğe bağlı olarak bal veya su ile karıştırılarak kullanılır. Ortalama 100 gram bitki karışımı bir kavanoz süzme bal ile karıştırılarak her sabah bir çay kaşığı ya da bir su bardağına bir tatlı kaşığı kadar bitki karışımı atılıp günde bir bardak içilerek tüketilir. Ayrıca soğuk algınlığı, karın ve bağırsak ağrıları giderici özelliği de vardır.

Familyası: Rosaceae

Latince isim: *Amygdalus orientalis* Mill.

Türkçe isim: Yabani badem

Yöresel isim: Hecibahok, Bahiv

Kullanılan kısım: Meyvesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Boğaz ağrıları tedavisinde kullanılır. Meyveler taze iken çiğ olarak tüketilir. Ayrıca kurutulmuş meyvelerden elde edilen yağlar kurt düşürücü, yara iyileştirici özellikleri de bulunur.

Familyası: Aristolochiaceae

Latince isim: *Aristolochia bottae* Jaub. & Spach.

Türkçe isim: Loğusa otu

Yöresel isim: Guhkıttık

Kullanılan kısım: Yaprak ve kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Yara ve kızarıklıklara karşı etkilidir. Taze kökler ezilip lapa haline getirilip yaralara sürülür. Vücuttaki kızarıklara ise taze kökler ezilip bal ile karıştırıp kullanılır. Ayrıca kurutulmuş yapraklar toz haline getirilip yaralara konulur.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Achillea millefolium* L.

Türkçe isim: Beyaz civanperçemi

Yöresel isim: Bewijana spi

Kullanılan kısım: Çiçekleri kullanılır.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Onopordum acanthium* L.

Türkçe isim: Devedikeni

Yöresel isim: Kivara qelemoşk, Kivar

Kullanılan kısım: Tohum, yaprak ve gövdesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kadınlarda adet düzensizliği ve rahim iltihabı tedavisinde faydalıdır. Ayrıca çocuk sahibi olmayan kadınlarda etkili olmaktadır. Kurutulmuş çiçekler çay gibi demlenerek kullanılır. Özellikle kısırlık tedavisinde 20 günden fazla kullanıldığı takdirde yumurtalıklara zarar verdiği belirtilmiştir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Cichorium intybus* L.

Türkçe isim: Yabani hindiba

Yöresel isim: Çeken, Şembélk, Kanéj, Kaniş

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısımları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Prostat kanseri, kabızlık, karın ağrısı ve ishal tedavisinde kullanılır. Ayrıca egzama, mantar, siğil, sedef ve cilt hastalıklarına karşı da etkilidir. Kurutulmuş bitkiler çay gibi demlenip içilir.

Familyası: Pleurotaceae

Latince isim: *Pleurotus eryngii* var. *ferulae* (Lanzi) Sacc.

Türkçe isim: Yabani mantar

Yöresel isim: Karık, Kivark

Kullanılan kısım: Toprak üstü aksam kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Göz kaşıntısı tedavisinde etkilidir. Bitki ezilip özsuğu tülbennten geçirilerek uygulanır. Ayrıca gıda olarak ateşte kızartılarak ya da yemeklere katılarak tüketilir. Ekonomik değeri yüksek bitkilerdendir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Centaurea triumfettii* All.

Türkçe isim: Dağ gelin düğmesi

Yöresel isim: Talişk

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Tansiyon düzenleyici ve şeker düşürücü olarak kullanılır. Ayrıca prostat ve ishal önleyici özelliği de bulunur. Kurutulmuş bitki çay gibi demlenerek içilir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Lactuca serriola* L.

Türkçe isim: Eşek marulu

Yöresel isim: Spîbêr

Kullanılan kısım: Bitki sütü kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kanser, mide hastalıkları, karın ağrıları ve tansiyon düşürücü özelliği var. Bitki sütü bir damla normal bir bardak sütle karıştırılarak tüketilir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Tragopogon porrifolius* L.

Türkçe isim: Yemlik

Yöresel isim: Spîng

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide ağrıları, mide bulantısı iştah açıcı ve sindirim sistemi düzenleyicisi olarak kullanılır. Çiğ veya yemeklerde kullanılarak tüketilir. Ayrıca bitki özsuğu mantar hastalığına karşı da etkilidir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Achillea biebersteinii* Afan.

Türkçe isim: Sarı civanperçemi

Yöresel isim: Bewîjan, Bevîjana küvî

Kullanılan kısım: Dalı çiçek demetleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Adet sancısı ve adet düzenleyici, iltihap temizleyici, idrar sökücü, ateş düşürücü, bağırsak fonksiyonlarını düzenleyici, baş ve boğaz ağrılarına karşı kullanılır. Kurutulmuş çiçekler çay gibi demlenip içilir. Kanamalarda kan durdurucu olarak faydalanılır. Ayrıca sinüzit ağrıların dindirmesinde, bitki suda kaynatılarak oluşan

Kullanılış Amacı ve Şekli: Hemoroit tedavisinde ve ateş düşürücü olarak kullanılır. Kurutulmuş tohumlar ezilip zeytinyağı ile karıştırılarak hastalıklı bölgelere sürülür. Ayrıca kurutulmuş tohumlar balla karıştırılıp sabah-akşam aç karna kullanılır. Ayrıca gövdesi soyulup çiğ olarak tüketilir.

Familyası: Campanulaceae

Latince isim: *Campanula involucrata* Aucher Ex A. DC.

Türkçe isim: Sarım çanı

Yöresel isim: Nüviğara heqîqi

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Yara ve Cilt hastalıklarının (egzama vb) tedavisinde kullanılır. Taze yapraklar ezilip yaraya bırakılır. Kurutulmuş yapraklar ise ezilip zeytinyağı ile karıştırılarak kullanılır.

Familyası: Lamiaceae

Latince isim: *Ziziphora clinopodioides* Lam.

Türkçe isim: Kekik

Yöresel isim: Çatır

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide ve göz rahatsızlıklarına, solunum yolu enfeksiyonları, yatıştırıcı, kan dolaşımı uyarıcı, kurt düşürücü ve cinsel gücü artırıcı özellikleri bulunur. Bitkisel çay olarak tüketilir. Taze yapraklar otlu peynire yemeklerde baharat olarak tüketilir.

Familyası: Rubiaceae

Latince isim: *Galium tricornutum* L.

Türkçe isim: Yoğurtotu

Yöresel isim: Dardurağa küvi

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Romatizma hastalıkları, diş ve baş ağrıların tedavisinde faydalıdır. İştah açıcı özelliği de vardır. Yeşil aksam suda 10-15 dakika kaynatılır ve yarım çay bardağı kadar içilir.

Familyası: Solanaceae

Latince isim: *Solanum alatum* L.

Türkçe isim: Karagöğündürme

Yöresel isim: Bacana küvi

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Ateş düşürücü ve yara iyileştirici olarak kullanılır. Yaprakları ezilerek yara üzerine bırakarak uygulanır.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Scorzonera veratrifolia* Fenzl.

Türkçe isim: Tekesakalı

Yöresel isim: Qopik, Palumink

Kullanılan kısım: Gövde ve yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Diş ağrılarına, dişteki sarılık ve diş eti iltihabı temizleyici özelliği vardır. Taze yapraklar ezilip ağrıyan diş üzerine konulur. Ayrıca bitki sütü güneş yanıklarına karşı etkilidir. Bitkinin gövde kısmı taze olarak tüketildiğinde iştah açıcı özelliği de bulunur.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Matricaria chamomilla* L.

Türkçe isim: Tıbbi papatya

Yöresel isim: Beybün, Kulilkabayê

Kullanılan kısım: Çiçekleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Yatıştırıcı, terletici, gaz giderici, adet sancısı kesici, rahim iltihap sökücü, iştah açıcı, sinir sistemini düzenleyici, diş eti ve bademcik iltihaplarını önleyici, mide ve bağırsak yaralarını iyileştirici etkisi vardır. Kurutulmuş çiçekler bitkisel çay olarak tüketilir. Ayrıca saç dökülmelerine karşı ısrırgan otu ile karıştırıp suyu ile saçlar yıkanır.

buharda baş kısmı bekletilerek tedavi edilir.

Familyası: Portulacaceae

Latince isim: *Portulaca oleracea* L.

Türkçe isim: Semizotu

Yöresel isim: Perpune

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Bağırsak temizleyici, şeker hastalığı, kabızlık ve mide asit dengeleyici etkisi vardır. Taze olarak salata ve yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Liliaceae

Latince isim: *Fritillaria imperialis* L.

Türkçe isim: Ters lale

Yöresel isim: Alal, Gülhırç, Güldexin

Kullanılan kısım: Toprak altı kök sağanları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Genellikle süs bitkisi olarak kullanılır. Gıda veya tıbbi olarak tüketilmez. Ekonomik değeri yüksektir.

Familyası: Ranunculaceae

Latince isim: *Ranunculus kochii* Ladeb.

Türkçe isim: Kar çiçeği

Yöresel isim: Germuk

Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Taze olarak tüketildiği gibi kurutulmuş yapraklar yemeklere de konulur.

Familyası: Anacardiaceae

Latince isim: *Pistacia khinjuk* Stocks.

Türkçe isim: Bittim

Yöresel isim: Gezan

Kullanılan kısım: Meyvesi kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Egzama ve mantar gibi cilt hastalıklarına iyi gelir. Ayrıca saç ve deri dökülmelerine, saç yumuşatması ve rengini koyulaştırıcı özellikleri de bulunur. Meyveleri öğütülerek kahve ve sabunda yapılır.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Helianthus tuberosus* L.

Türkçe isim: Yer elması

Yöresel isim: Kırkire, Seva ağı

Kullanılan kısım: Yumrusu kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı romatizma ve anne sütü artırıcı gibi birçok faydalı özelliği bulunur. Çiğ olarak tüketildiği gibi haşlanarak sebze olarak da kullanılır.

Familyası: Liliaceae

Latince isim: *Allium longicuspis* Regel.

Türkçe isim: İt körmeni, Yabani soğan

Yöresel isim: Sirik, sir

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Taze iken toplanıp doğranarak peynir ve yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Apiaceae

Latince isim: *Pimpinella anthriscoides* Boiss. var. *anthriscoides*

Türkçe isim: Mesire otu

Yöresel isim: Alo

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Taze iken yemeklere konulduğu gibi salamura yapılarak kışın da tüketilir. Ayrıca kırmızıbiber, karabiber ve kurutulmuş koyun midesi ile beraber belli bir süre bekletildikten sonra peynir mayası olarak kullanılır.

Familyası: Lamiaceae

Latince isim: *Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen var. *kotschyanus*

Türkçe isim: Kekik

Familyası: Apiaceae

Türkçe isim: Kışniş

Yöresel isim: Gijnij

Kullanılan kısım: Tohumları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Gaz ve hazımsızlığı giderici özelliği vardır. Kurutulmuş tohumlar soğanla ezilip yağda salçayla kavurup ekmeğe üzerine konularak yenir. Ayrıca kurutulmuş tohumlar öğütülerek yemeklerde baharat olarak da tüketilir.

Familyası: Orchidaceae

Latince isim: *Orchis palustris* Jacq.

Türkçe isim: Çayır salebi

Yöresel isim: Şepirzek

Kullanılan kısım: Kök yumruları kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kök yumruları salep mayası imalatında kullanılır. Birçok tıbbi özellikleri bulunur. Ekonomik değeri yüksektir. Aktarlarda satılır.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Centaurea glastifolia* L.

Türkçe isim: Peygamber çiçeği

Yöresel isim: Tahlişk, Taltaliş

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Prostat hastalığına iyi gelir. Kurutulmuş bitki suda kaynatılarak suyu içilir.

Familyası: Apiaceae

Latince isim: *Ferulago angulata* (Schlecht.) Boiss. subsp. *angulata*

Türkçe isim: Oluklu çakşır

Yöresel isim: Cevri

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Genç sürgünleri doğranıp haşlandıktan sonra otlu peynir içerisine konulur.

Familyası: Liliaceae

Latince isim: *Eremurus spectabilis* M.Bieb.

Türkçe isim: Çiriş

Yöresel isim: Sıtırk

Kullanılan kısım: Yaprak ve kökleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Bitkinin taze yaprak ve sürgünleri sebze ve yemeklerde kullanılır.

Familyası: Apiaceae

Latince isim: *Smyrniolum olusatrum* L.

Türkçe isim: Yabani kereviz

Yöresel isim: Gelendor

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Nefes darlığı ve mide rahatsızlıklarına karşı etkilidir. Taze olan genç gövdesi soyularak tüketilir.

Familyası: Apiaceae

Latince isim: *Anethum graveolens* L.

Türkçe isim: Dereotu

Yöresel isim: Dardurağ

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Kolesterol tedavisinde kullanılır. Çiğ ya da suda kaynatılarak suyu içilir. Ayrıca taze olarak salata ve cacıkta kullanılır. Kurutulmuş yemeklere tat vermek için baharat olarak da tüketilir.

Familyası: Asteraceae

Latince isim: *Helichrysum arenarium* subsp. *Aucheri**

Türkçe isim: Yayla çiçeği

Yöresel isim: Gula zer, Sisın, Gulerink

Yöresel isim: Çatıra kuvi
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Nefes darlığı ve mide iltihabı tedavisinde kullanılır. Bitki çay olarak demlenip içilir. Ayrıca taze veya kurutulmuş halde yemeklerde baharat olarak tüketilir. Peynir tat ve aroma vermek için de kullanılır.

Familyası: Rosaceae
Latince isim: *Rosa canina* L.
Türkçe isim: Kuşburnu
Yöresel isim: Şilandık
Kullanılan kısım: Meyveleri kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Öksürük, romatizma, grip, bronşit, şeker hastalığı ve idrar yolları rahatsızlıklarına iyi gelir. Ayrıca vücut direncini artırıcı özelliği vardır. Olgunlaşmış meyveler çiğ olarak yenildiği gibi reçel ve marmelatı da yapılır. Ayrıca kurutulmuş meyveler kış çayı olarak da tüketilir.

Familyası: Apiaceae
Latince isim: *Falcaria vulgaris* Bernh.
Türkçe isim: Orak otu
Yöresel isim: Bagelaşk
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısmı kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Bıçak kesikleri ve yaralarının iyileştiricisi olarak kullanılır. Taze yeşil yapraklar ezilip yara üzerine bırakılıp bezle sarılır. Ayrıca yeşil yapraklar çiğ veya salataya konularak tüketilir.

Familyası: Equisetaceae
Latince isim: *Equisetum fluviatile* L.
Türkçe isim: Atkuyruğu
Yöresel isim: Giyamambel Giyagezik, Getgedok
Kullanılan kısım: Toprak üstü aksam kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Tansiyon, mide rahatsızlıklarına, karaciğer yağlanmasına, böbrek ve idrar yolu rahatsızlıklarına karşı etkilidir. Suda demlenerek çay olarak içilir.

Familyası: Valerianaceae
Latince isim: *Centranthus longiflorus* Stev. subsp. longiflorus
Türkçe isim: Mahmuz çiçeği
Yöresel isim: Soryaz
Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Yöresel yemeklerde taze veya kurutulmuş olarak tüketilir.

Familyası: Apiaceae
Latince isim: *Foeniculum vulgare* R. Mill.
Türkçe isim: Rezene
Yöresel isim: Rizyane
Kullanılan kısım: Tohum ve toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Yeni doğan çocuklarda karın ağrısı giderici olarak kullanılır. Bitki tohumu ezilip toz haline getirilip şeker ile karıştırarak temiz bir beze konulur. Bez emzik başı gibi topuz haline getirilerek çocuklara emzirtilir. Ayrıca yemeklerde baharat olarak da kullanılır.

Familyası: Rosaceae
Latince isim: *Alchemilla hessii* Rothm.
Türkçe isim: Aslanpençesi
Yöresel isim: Giyabirin
Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Kadın hastalıkları, iltihaplar ve kesik yaralarının tedavisinde kullanılır. Yapraklar ezilip lapa haline getirilerek yaralara konulur. Kurutulmuş yapraklar demlenerek çay olarak içilir.

Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide rahatsızlıkları ve bağırsak kurtlarını düşürücü faydaları bulunur. Öksürük, karın ağrısı, romatizma ve idrar yolları iltihabında düzenleyici özelliği de vardır. Kurutulmuş bitkiler suda kaynatılarak günde bir öğün içilir.

Familyası: Anacardiaceae
Latince isim: *Rhus coriaria* L.
Türkçe isim: Sumak
Yöresel isim: Sımak
Kullanılan kısım: Meyvesi kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Tansiyon, şeker hastalığı ve ağız içi yaralara karşı tedavi edici özelliği vardır. Ayrıca olgunlaşmış meyveler kurutulup, öğütülerek baharat olarak yemeklerde ve salatalarda kullanılır. Meyveler taze iken çiğ olarak da tüketilir.

Latince isim: *Artemisia absinthium* L.
Familyası: Asteraceae
Türkçe isim: Acı pelin
Yöresel isim: Bevüjana kuvi, Giyabent
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısmı kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı, nefes darlığı, ateş ve kurt düşürücü, iştah açıcı ve mide rahatsızlıklarına karşı etkilidir. Kurutulmuş çiçek ve yapraklar suda kaynatılarak içilir.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Cirsium pubigerum* (Desf.) DC. var. spinosum Pet.
Türkçe isim: Dere kangalı
Yöresel isim: Kivari avi
Kullanılan kısım: Kök ve gövdesi kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Vücuttaki şişkinliklerin giderilmesi için kullanılır. Genç ve taze olan gövde kısmı soyulup çiğ olarak tüketilir. Kök kısmı ezilip lapa haline getirilerek hastalıklı bölgeye uygulanır.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Tanacetum oltense* (Sosn.) Grierson.*
Türkçe isim: Pire otu
Yöresel isim: Kulilkabayê, Beybün, Bevüjan
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Şeker hastalığı, karın ağrısı, adet sancısı ve rahim iltihap temizleyici özelliği bulunur. Kurutulmuş bitkiler sıcak suda 15 dakika demlenerek çay olarak günde iki kez tok karna tüketilir.

Familyası: Plantaginaceae
Latince isim: *Plantago lanceolata* L.
Türkçe isim: Dar Yapraklı Sınır otu
Yöresel isim: Giyamambel, Hevizara direj
Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide hastalıkları ve kanayan yaralara karşı kullanılır. Kurutulmuş yapraklar ezilip bal ile karıştırılarak tüketilir. Ayrıca taze yapraklar kanayan yaraların üstüne konularak uygulanır. Diş ağrısı ve iltihabına karşı da taze yapraklar ezilip üzerine konulur.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Anthemis austriaca* Jacq.
Türkçe isim: Papatya
Yöresel isim: Papatya
Kullanılan kısım: Çiçekleri kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Soğuk algınlığına, öksürük, iltihap sökücü ve karın ağrıları giderici gibi faydalı özellikleri bulunur. Kurutulmuş çiçekler kış çayı olarak demlenip içilir.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Cirsium haussknechtii* Boiss.
Türkçe isim: İnce kantal
Yöresel isim: Kifar, Kelemok
Kullanılan kısım: Kök, gövde ve tohumları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Diş temizleyici, ağız kokusu giderici, iştah açıcı, kırık ve çatlakların iyileştirici özelliği vardır. Bitkinin öz suyundan sakız yapılarak kısırlık tedavisinde yakı olarak kullanılır. Basur tedavisinde ise tohumlar ezilip balla karıştırılarak tok karna günde bir defa tüketilir. Bitki taze iken gövdesi soyulup çiğ olarak yenilir.

Familyası: Lamiaceae
Latince isim: *Salvia pocalata* Náb.
Türkçe isim: Öküzpörçüğü
Yöresel isim: Ezmangag
Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Taze yapraklarından sarma yapılır.

Familyası: Rosaceae
Latince isim: *Malus sylvestris* Mill.
Türkçe isim: Yabani elma
Yöresel isim: Sevik, Seve talk
Kullanılan kısım: Meyvesi kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Grip ve nezle hastalıklarında boğaz yumuşatıcı olarak kullanılır. Olgunlaşmış meyveler çiğ olarak yenildiği gibi hoşaf, reçel, komposto ve meyve suyu da yapılır. Ayrıca meyveler kış çayı olarak diğer bitkilerle karıştırılarak demlenip suyu içilir.

Familyası: Rubiaceae
Latince isim: *Galium consanguineum* Boiss.
Türkçe isim: Altın ipçik
Yöresel isim: Babelisk
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısmı kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Basur hastalığına iyi gelir. Toprak üstü kısmı ezilerek hastalıklı bölgeye sürülür.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Echinops heterophyllus* P.H. Davis
Türkçe isim: Mavi dünya
Yöresel isim: Bağuçe, Kelemok
Kullanılan kısım: Çiçek tablası kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Yeşil çiçek tablası temizlendikten sonra içi çiğ olarak tüketilir.

Familyası: Violaceae
Latince isim: *Viola odorata* L.
Türkçe isim: Mor menekşe
Yöresel isim: Binevsok
Kullanılan kısım: Yaprak, çiçek ve gövde kısımları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide ve böbrek ağrılarının tedavisinde kullanılır. Çiçekleri taze iken çiğ olarak tüketilir. Ayrıca kurutulmuş bitki suda kaynatılarak suyu içilir.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Taraxacum montanum* (C.A. Mey.) DC.
Türkçe isim: Karahindiba
Yöresel isim: Pıtot
Kullanılan kısım: Bitki sütü kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Vücuttaki yara ve kesiklerin tedavisinde kullanılır. Ayrıca bitki sütünün göz kızarıklıklarını giderici özelliği bulunur.

Familyası: Brassicaceae

Familyası: Malvaceae
Latince isim: *Alcea hohenerkeri* Boiss.
Türkçe isim: Gülhatmi
Yöresel isim: Hero
Kullanılan kısım: Yaprak, gövde ve kökler kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Böbrek, üst solunum yolu enfeksiyonları, akciğer rahatsızlıkları ve kadın hastalıkları tedavisinde kullanılır. İdrar yolu hastalıkları ve böbrek taşı düşürücü özelliği de vardır. Ayrıca migren ağrılarına karşı da faydalı olmaktadır. Kurutulmuş bitki kısımları demlenerek suyu içilir.

Familyası: Zygophyllaceae
Latince isim: *Tribulus terrestris* L.
Türkçe isim: Demir diken
Yöresel isim: Sedıdan
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Böbrek taşı düşürücü, ishal ve şeker hastalığı tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş bitki suda kaynatılarak suyu içilir.

Familyası: Lamiaceae
Latince isim: *Prunella vulgaris* L.
Türkçe isim: Acı Fesleğen
Yöresel isim: Sosın
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısmı kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Balgam sökücü ve karın ağrıları giderici özelliği vardır. Kurutulmuş bitki kaynatılarak suyu içilir. Ayrıca genç sürgünleri peynir ve yemeklere katılır. Yemeklere lezzet ve aroma vermek için baharat olarak da tüketilir.

Familyası: Liliaceae
Latince isim: *Allium scorodoprasum* L.
Türkçe isim: Yabani soğan
Yöresel isim: Kurat
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Tansiyon düşürücü, iştah açıcı gibi faydaları bulunur. Otlu peynir yapımında kullandığı gibi sebze ve baharat olarak da tüketilir.

Familyası: Campanulaceae
Latince isim: *Michauxia laevigata* Vent.
Türkçe isim: Kırtmaç
Yöresel isim: Şilgivik
Kullanılan kısım: Gövde kısmı kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Genç formda iken gövdesi soyulup çiğ olarak tüketilir.

Familyası: Asteraceae
Latince isim: *Inula helenium* L.
Türkçe isim: Andız otu
Yöresel isim: Peniruk
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Basur hastalığı tedavisinde kullanılır. Taze yapraklar ezilip hastalıklı bölgeye sürülür. Ayrıca kurutulmuş bitki toz haline getirilerek vazelin ile birlikte hastalıklı alana sürülür.

Familyası: Boraginaceae
Latince isim: *Alkanna froedinii* Rech. F.
Türkçe isim: Havacıva otu
Yöresel isim: Mijmjok, Güzrik
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Karın ağrıları giderici özelliği vardır. Kökleri kaynatılarak suyu sabah-akşam bir bardak içilir. Ayrıca taze veya kurutulmuş olarak yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Liliaceae

Latince isim: *Alyssum pateri* Nyár. subsp. pateri
Türkçe isim: Kanatlı kevre
Yöresel isim: Keselmehmut
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide ve böbrek rahatsızlıkları ve ishal giderici olarak kullanılır. Kurutulmuş bitki suda kaynatılarak suyu içilir.

Familyası: Fabaceae
Latince isim: *Medicago sativa* L.
Türkçe isim: Yonca
Yöresel isim: Once, Hespist
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Kesik ve yaralarda kanamayı durdurma etkisi bulunur. Bitki yeşil iken ezilerek lapa haline getirilip kesilen bölgeye konulur. Ayrıca kök kısmı peynir mayası yapımında kullanılır.

Familyası: Geraniaceae
Latince isim: *Pelargonium quercetorum* Agnew
Türkçe isim: Sardunya
Yöresel isim: Tolke
Kullanılan kısım: Yaprak ve kökleri kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Çocuklarda bağırsak kurtları, boğaz rahatsızlıkları, baş ve boyun ağrıları ve deri yaralarının iyileştirici özelliği vardır. Kök kısmı suda kaynatılarak suyu içilir. Yaprakları sarma ve genç sürgünleri de sebze ve yemekler katılarak tüketilir.

Familyası: Liliaceae
Latince isim: *Ornithogalum arcuatum* Steven.
Türkçe isim: Kurt kırışi
Yöresel isim: Gula spi, Hintiş, Şimli
Kullanılan kısım: Kökleri kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Balgam sökücü, iştah açıcı ve yorgunluk giderici faydaları vardır. Kurutulmuş kök ezilip toz haline getirilip isteğe bağlı olarak bal ya da kaynamış suya karıştırarak tüketilir.

Familyası: Rosaceae
Latince isim: *Rubus caesius* L.
Türkçe isim: Böğürtlen
Yöresel isim: Tıriyi reş, Düdırk
Kullanılan kısım: Meyvesi kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Böbrek taşı düşürücü, kabızlık ve şeker hastalığı tedavisinde kullanılır. Olgunlaşan meyveler çiğ olarak yenildiği gibi reçel, komposto ve marmelatı da yapılarak tüketilir.

Familyası: Poaceae
Latince isim: *Hordeum bulbosum* L.
Türkçe isim: Boncuk arpa
Yöresel isim: Qamiş, Pivok
Kullanılan kısım: Yumruları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: şeker hastalığı tedavisinde kullanılır. Yumrular suda kaynatılarak aç karna günde bir bardak içilir. Ayrıca Toprak üstü aksamı genç iken çiğ olarak tüketilir.

Latince isim: *Allium akaka* S.G. Gmelin
Türkçe isim: Kuzukulağı
Yöresel isim: Guhbızın
Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Bitki taze ve kurutulmuş olarak peynir ve yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Fabaceae
Latince isim: *Ononis spinosa* L.
Türkçe isim: Kayışkıran kökü
Yöresel isim: Semisk
Kullanılan kısım: Yaprakları kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Taş düşürücü, yara, egzama ve deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Kurutulmuş yapraklar kaynatılarak suyu içilir. Ayrıca genç yapraklar yemeklere katılarak tüketilir.

Familyası: Lamiaceae
Latince isim: *Ocimum basilicum* L.
Türkçe isim: Fesleğen
Yöresel isim: Mezre rıhan, Rıhan
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide rahatsızlıkları giderici ve yatıştırıcı, gaz giderici ve egzama hastalığının tedavisinde kullanılır. Ayrıca taze olarak salatalara katıldığı gibi kurutulan bitki yemeklerde baharat olarak tüketilir.

Familyası: Rosaceae
Latince isim: *Pyrus syriaca* Boiss. var. syriaca
Türkçe isim: Adi armut
Yöresel isim: Kurstık, Gırsık
Kullanılan kısım: Meyvesi kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Mide ağrıları ve balgam sökücü özelliği bulunur. Meyveler olgunlaştıktan sonra çiğ olarak tüketilir. Kurutulmuş meyveler hoşaf ve kompostosu yapılır.

Familyası: Liliaceae
Latince isim: *Allium giganteum* Regel
Türkçe isim: Başlı soğan
Yöresel isim: Lüş
Kullanılan kısım: Toprak üstü kısım kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Genç yapraklar doğranıp haşlandıktan sonra peynir ve yemekler katılarak tüketilir.

Familyası: Cucurbitaceae
Latince isim: *Bryonia multiflora* Boiss. & Heldr.
Türkçe isim: Ülüngür
Yöresel isim: Daraling
Kullanılan kısım: Kökleri kullanılır.
Kullanılış Amacı ve Şekli: Kabızlık, basur, mide sancısı giderici olarak kullanılır. Kökleri kaynatılarak suyu içilir veya lapa haline getirilip kabızlık giderici olarak kullanılır.

Familyası: Gentianaceae

Latince isim: *Gentiana olivieri* Griseb.

Türkçe isim: Afat otu

Yöresel isim: Asmin

Kullanılan kısım: Çiçekleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Migren, baş ağrısı, iştah açıcı ve ateş düşürücü olarak faydalanılır. Bitkinin kurutulmuş çiçekleri sıcak suda demlenerek çay olarak içilir.

Familyası: Rosaceae

Latince isim: *Crataegus monogyna* L.

Türkçe isim: Alıç

Yöresel isim: Guhişk

Kullanılan kısım: Meyveleri kullanılır.

Kullanılış Amacı ve Şekli: Sindirim bozukları, kalp ve damar tıkanıklığı, diş eti hastalığı ve tansiyon dengeleyici olarak kullanılır. Ayrıca stres ve depresyona iyi geldiği gibi zayıflatıcı özelliği de bulunur. Olgunlaşmış meyveler çiğ olarak tüketildiği gibi kışın da bitkisel çay olarak suyu içilir.

3.2.Doğal Alanlar ve Tarımsal Ekosistemlerden Yabani/Yabancı Otlar Toplanırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ve Aşırı Bitki Toplamının Etkileri

Doğadaki biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için bitki toplama çalışmalarında Bitki Genetik kaynaklarının toplanmasında izlenmesi gereken kurallar dikkate alınmalıdır (Özer ve ark., 1998). Bu çerçevede bitki toplayıcılarının topladıkları bitkileri çok iyi tanımaları, koruma altında olan bitkileri toplamamaları, soğanlı ve yumru bitkilerin soğanlarını ve yumrularını toplamamaları, çalı formdaki bitkileri kökten kesmemeleri gerekmektedir. Ancak bazı bölgelerde kışın yakacak olarak kullanılan çalı formdaki bitkileri kökten keserek toplamaktadırlar (Pala ve Dilmen, 2020). Ayrıca yöredeki bitki toplayıcılarının doğadaki bitki florası hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Toplayıcıların, bölgede topladıkları bitkilerin statüleri (endemik, istilacı veya nesli tehlike altında olan tür vb) hakkında herhangi bir bilgi birikimlerinin de olmadığı saptanmıştır. Bu durum yöredeki biyolojik çeşitlilik açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Buna yöredeki işsiz ve düşük gelirli ailelerin bitki toplama meslek haline getirmeleri de ilave edildiğinde; nesli tehlike altında olan bitki türlerinin aşırı ve kontrolsüz toplamaları sorununu daha da derinleştirmektedir. Zira bitki toplayıcıları çoğunlukla rastlanma sıklığı ve popülasyon seviyesi nispeten düşük ancak ekonomik değeri yüksek olan gıda ve tıbbi amaçla kullanılan bitki türleri ve endemik nitelik taşıyan soğanlı bitkileri toplayarak gelir elde etmektedirler. Bu nedenle özellikle ilkbahar aylarında bitki toplayıcılarının sayıları oldukça artmakta ve bölge dışından insanlar da yöreye akın etmektedir. Bilhassa elverişli coğrafyası ve zengin biyoçeşitliliği nedeniyle Yüksekova ilçesi ve bağlı mezralarında doğal bitki örtüsü daha da büyük tehdit altında olduğu görülmektedir. İnsan baskısı altında olması nedeniyle her geçen yıl toplanan bitkilerin popülasyon yoğunluklarının ciddi seviyede azaldığı yöre halkı tarafından da dile getirilmektedir. Dolayısıyla daha önce Özkahraman (2019) tarafından da belirtildiği üzere yörede etnobotanik nitelik taşıyan bitki türlerinin bölgede tehlike altında oldukları sonucuna varılmıştır.

Bitkilerin aşırı ve kontrolsüz olarak kökleriyle beraber toplanması alanda bitkinin neslinin devamını sağlayacak üreme organlarının oluşmasını (özellikle tohumla üreyen türlerde) temin edecek kadar bitkinin doğada kalmasına engel olmaktadır. Bölgede yapılan araştırmalar ve arazi sürveysleri sonucunda bitki örtüsündeki değişimin kısmen ekolojik faktörler (iklimsel değişiklikler) ve arazi kullanımında görülen değişimlerin de (doğal alanlar ve özellikle meraların tarım arazisi ve/veya başka amaçlarla kullanılması vb) rol oynadığı saptanmıştır. Dolayısıyla bölgede yoğun olarak yararlanılan türlerin yoğunluk ve rastlanma sıklığında görülen düşüşlerin en önemli sebepleri;

- 1.Aşırı ve bilinçsiz tarımsal faaliyetler, orman ve mera alanlarının tarıma açılması, yol ve madencilik çalışmaları, orman yangınları, erozyon vb hususlar,
- 2.Şehirleşmenin ve endüstrileşmenin getirdiği olumsuz etkileri,
- 3.Eğitim, yetişmiş insan ve denetim eksikliği,
- 4.Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri,
- 5.Karayolları ağının gelişmesi ile birlikte bitki toplayıcılarının istila edemediği doğal alanlara (yüksek yaylaları) kolayca ulaşabilmeleri,
- 6.Toplanan bitki organlarının bıçak veya makasla kesilmesi önerilirken bölgede bitki toplayıcılarının bel veya kürek gibi araç ve gereçler kullanarak bitkilerin kök veya soğan yapılarına zarar vererek toplamaları floradaki bitki popülasyonlarını ciddi anlamda zarara uğratmaktadır,
- 7.Diğer yandan bölgede çoğunlukla mera hayvancılığı yapıldığından, çayır-mera ve yaylalarda aşırı hayvan otlatmadan dolayı bölgedeki biyolojik çeşitlilik giderek azalmaktadır,
- 8.Hayvan otlatmanın dışında hayvanların kış beslenmesinde kullanılan yemlerde yazın çayır-mera alanlardaki bitkiler çiçeklenme döneminde biçilerek yem olarak değerlendirilmektedir. Bu durum da zaman zaman bitkiler tohum bağlamadan yapıldığından tür zenginliği veya popülasyon yoğunlukları önemli ölçüde azalmaktadır.

Şekil 1. Hakkâri’de tarım alanları ve doğal ekosistemlerden yabancı ot ve/veya yabancı bitkilerin toplanması (Anonim, 2020c)

3. 3. Bölgede Sayıları Giderek Azalan ve Nesli Tehlike Altında Olan Bazı Yabancı bitki Türleri

Yapılan srvey çalışmalarının sonuçları, kişisel deneyimler ve kırsal alanlarda yaşayan halkla yaptığımız görüşmeler neticesinde bölgede bitki çeşitliliğinde yıllar içerisinde büyük değişimlerin yaşandığı sonucuna varılmıştır. Yukarıda belirtilen sebeplerden kaynaklanan bu değişimin geri dönüşümü olmayan bir hal alma riski bulunmaktadır.

Nitekim toplayıcılar bu türlerin eskiden yerleşim yerlerinin çevresinde dahi bulunduğu ancak kontrolsüz ve aşırı toplanmaları nedeniyle sayılarının eskiye nazaran çok azaldığı hatta hiç kalmadığı ifade etmektedirler. Ayrıca ayır-meralarda dahi aşırı ve kontrolsüz toplanması sonucu bu türlerin popülasyonlarının giderek azaldığı ifade edilmiştir. Diğer bir değişim faktörü ise aşırı hayvan otlatılması nedeniyle bazı türler yok olurken, bazı türlerin ise özellikle hayvanlar tarafından yenilmeyen dikenli (geven gibi) bitkilerin daha fazla çoğalmasına neden olmaktadır. Ancak dikenli bir tür olan Kenger bitkisi hayvanlar tarafından yenilemediği halde insanlar tarafından kontrolsüz toplanması sebebiyle nesli tehlikede olan türlerden birisidir. Bu kapsamda bölge florasında yapılan srvey ve mülakatlar sonucunda ekonomik getirisi fazla olan türlerin neslinin daha büyük tehlike altında olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun yukarıda sıralanan nedenler yanında özellikle bölgedeki geçen nüfusun ve işsizliğin giderek artması nedeniyle bitki toplayıcıların sayılarının gün geçtikçe artmasının bir sonucu olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla bölgenin halk kültüründe önemli bir yere sahip olan ve önemli bir ekonomik değere de sahip bulunan bitki türleri büyük tehlikelerle karşı karşıyadır.

Yapılan srvey, gözlem, mülakat ve literatür çalışmaları sonucunda bölgede en fazla toplanan ve nesli tehlike altında olan bitki türlerinin; Köse otu (*Diplotaenia cachrydifolia*), Yayla muzu (*Rheum ribes*), Kenger *Gundelia tournefortii*), Mendi (*Chaerophyllum macrospermum*), Mahmuz ıeği (*Centranthus longiflorus*), Mesire otu (*Pimpinella anthriscoides*), Yabani soğan (*Allium giganteum*), Kekik (*Thymus kotschyanus*), Ters lale (*Fritillaria imperialis*), ayır salep (*Orchis palustris*) ve Yabani mantar (*Pleurotus eryngii*) olduğu sonucuna varılmıştır.

4. Sonuç

Çalışma kapsamında yörede yapılan srvey, mülakat ve literatür çalışmaları sonucunda; yöre halkı tarafından 40 familyaya ait 116 yabani/yabancı ot türünün farklı amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır. Yöre halkıyla yapılan görüşmelerde ve arazi gözlemleri sonucunda Siyabo (*Diplotaenia cachrydifolia*), Revas (*Rheum ribes*), Mendi (*Chaerophyllum macrospermum*), Soryaz (*Centranthus longiflorus*), Kengir (*Gundelia tournefortii*) gibi bitkilerin (tohum, toprak üstü ve toprak altı kök kısımları) en fazla yararlanılan türler olduğu saptanmıştır. Ayrıca yörede gıda veya tedavi amaçlı kullanılan; Sirik (*Allium giganteum*), Catır (*Thymus kotschyanus*), Bevjan (*Tanacetum argyrophyllum*), Nojdar (*Lepidium latifolium*), Hiro (*Alcea flavovirens*), Pnge (*Mentha longifolia*), Gezgezng (*Urtica dioica*), Alo (*Pimpinella anthriscoides*), Sov (*Heracleum persicum*) ve Sıpink (*Tragopogon bupthalmoides*) gibi yabancı/yabani bitki türlerinin de nispeten yoğun bir kullanıma sahip oldukları görülmüştür. Yapılan srveylerde insanlar tarafından rahatlıkla erişim sağlanan bölgelerde bu bitkilerin rastlanma sıklığı ve yoğunluklarının önemli ölçüde düştüğü belirlenmiştir. Ancak özellikle bölgenin yüksek yerlerinde bitki toplayıcılarının gidemediği alanlarda bu bitkilerin nispeten yüksek yoğunluklarda bulunabileceği ve bölgenin ekolojik çeşitliliğinin bir sonucu olarak buralarda başka türlerin (endemik nitelik taşıyan) ok sayıda bitki türünün de bulunabileceği ifade edilmektedir (ztrk ve zelik, 1991; Yıldırım, 1991; Vural ve ark., 1997; ; Baytop, 1999; Ertuğ, 2000; şimşek ve ark., 2002; Arık, 2003; zgen ve ark., 2004; Türkoğlu ve ark., 2006; Gencay, 2007; Yeşil, 2007; Yapıcı ve ark., 2009; Alpaslan, 2012; Mkemer, 2013; Vural, 2014; zaslan ve ark., 2016). Dolayısıyla en azından bu bölgeler insanların kontrolsüz erişimine açılmaması bölgenin biyolojik zenginliğinin korunarak gelecek nesillere aktarılması açısından önem taşımaktadır.

Bölgede başta sosyo-ekonomik faktörler olmak üzere insanların doğal bitki örtüsü üzerinde; aşırı otlama, aşırı bitki toplama, ormanların yok edilmesi ve yanlış tarımsal faaliyetler gibi tehditler yörenin zengin ekolojisine büyük zararlar vermektedir. Ayrıca bölgenin biyolojik çeşitliliğini tehdit eden önemli bir faktörün de gün geçtikçe sayısı artmakta olan maden ocakları olduğu belirtilmektedir (Kaval, 2011). Diğer yandan bölgede toplanarak kullanılan yabani bitkilerin popülasyon yoğunlukları düştükçe ekonomik değeri arttığından bitki toplayıcıların sayısını da özellikle ilkbahar aylarında arttırmaktadır. Bu durum toplayıcıların daha geniş alanlara yayılmasına neden olmakta ve özellikle siyabo, kengir, revas ve mendi gibi bitkiler nerede ise tamamen toplanmaktadır. Bitkiler iek açıp, tohum bağlanmasına fırsat verilmeden bütün bitki kısımlarının sklp toplanmaktadır. Bu nedenle bölge doğal bitki örtüsü giderek zayıflamakta veya birçok bitki türü yok olmayla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca bölgede mera hayvancılığından kaynaklanan aşırı otlama da bölgedeki endemik türler başta olmak üzere bitki erozyonuna neden olmaktadır. Hakkari yresiyile özdeşleşen ağlayan gelin (ters lale) ve sosin ıeği gibi soğanlı endemik türler doğal yaşam alanlarının bozulması nedeniyle nesli tehlike altında olan diğer bazı endemik bitki türleridir (Akçiçek ve Vural, 2007; Manvelidze ve ark., 2009; Balkaya ve ark., 2015; elikel, 2015; Nohutçu ve ark., 2019).

Çalışma sonuçları bölgede ekonomik değere sahip bitki türlerinin durumu ve korunmasına yönelik detaylı çalışmaların yapılması, ayrıca en azından belirli türlerin kültüre alınmasına yönelik araştırmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bölgede soğanlı türlerin (*Lilium* spp.) biyolojik ve ekolojik özelliklerine yönelik bilimsel araştırmalar artırılmalı, bu türlerin korunması, neslini devam ettirebilmesi ve mevcut popülasyonun zarar görmemesi için başta bitki toplayıcıları olmak üzere yöre halkının konunun önemi hakkında eğitim ve seminerler verilerek bilinçlendirilme çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca endemik olan türlerin neslini korumak amacıyla bitki örnekleri (ex-situ muhafaza) botanik bahçelerinde çoğaltılmalı ve/veya tohumlarının gen bankalarında muhafazası yoluna gidilmelidir. Ya da in vitro muhafaza tekniklerinden yararlanılarak, DNA depolanması, polen depolanması, dondurarak muhafaza veya yapay tohumlama vb yöntemler kullanılarak gen muhafaza çalışmaları yürütülmelidir (Balkaya ve Yanmaz, 2001; Nybom, 2004; Tan, 2013; elikel, 2014; zen ve ark., 2016).

Sonuç olarak; genetik kaynakların korunması ülkelerin geleceği ve ekosistem dengesinin korunması açısından oldukça önemli bir unsur olduğu ifade edilmiştir (zer ve ark., 2001; zen ve ark., 2016). Bu nedenle ülkemizin mevcut biyolojik kaynaklarının korunması, doğal ekosistemlerin korunmasından geçmektedir. Özellikle de biyolojik çeşitliliği zengin, yüksek sayıda endemik tür barındıran bölgelerde bölgeye has koruma politika ve/veya statüleri oluşturarak biyoçeşitliliğin ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği sağlanabilir (nen, 2010; nen ve zcan, 2010; zen ve ark., 2016; Demir ve elikel, 2017).

Bu çerçevede çalışma alanında biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir şekilde korunması için insanlar tarafından yoğun olarak toplanan ekonomik değeri yüksek bitkilerin gelecek nesillere aktarılabilmesi ekolojik ve ekonomik açıdan büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla bir yandan gerekli yasal tedbirlerin alınması, bölgedeki biyolojik çeşitliliğin ortaya konulması için geniş kapsamlı araştırma faaliyetlerinin yapılması ve mevcut gen kaynaklarının (zellikle endemik bitki türlerin) korunmasına yönelik projelerin desteklenmesi vb çalışmalara ihtiyaç duyulurken, diğer yandan yöre halkına yönelik; doğal kaynakların korunması, doğal floradaki bitkileri tanıma, toplama ve muhafazasının yanı sıra mera yönetim sisteminin önemi vb konularda eğitim çalışmalarının yapılmasının bölge florasının korunması için elzem olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Akçiçek, E., & Vural, M. (2007). Kumalar dağı (Afyonkarahisar)'nın endemik ve nadir bitkileri, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 9(2), 78-86.
- Alpaslan, Z. (2012). Ergan Dağı (Erzincan)'nın Etnobotanik Özellikleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzincan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı Erzincan.
- Anonim (2019). <https://news.mongabay.com/2016/05/many-plants-world-scientists-may-now-answer/>(Erişim tarihi: 27.12.2019).
- Anonim (2020a). <https://www.turkiyebitkileri.com/tr>(Erişim tarihi: 16.01.2020).
- Anonim (2020b). <https://www.bizimbitkiler.org.tr>(Erişim tarihi: 16.01.2020).
- Anonim (2020c). <https://www.yuksekovahaber.com.tr/haber/kadinlar-daglara-dogru-7698.htm>(Erişim tarihi: 16.01.2020).
- Arık, M. (2003). Korkut (Muş) İlçesi ve Köylerinin Faydalı Bitkileri, (Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, Van.
- Arslan, N. (2014). Endemik Tıbbi Bitkilerimiz. II. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu, Bildiriler Kitabı (s., 9-21) Yalova, Türkiye.
- Balkaya, A., & Yanmaz, R. (2001). Bitki genetik kaynaklarının muhafaza imkanları ve tohum gen bankalarının çalışma sistemleri. Ekoloji Çevre Dergisi. 10(39):25-30.
- Balkaya, A., Duman, İ., Engiz, M., Ermiş, S., Onus, N., Özcan, M., Çelikel, F., Demir, İ., Kandemir, D., & Özer, M. (2015). Bahçe bitkileri tohumluğu üretimi ve kullanımında değişimler ve yeni arayışlar. Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi. (s., 985-1110) Ankara, Türkiye.
- Baytop A. (1989). Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3560 Gençlik Matbaası, İstanbul.
- Baytop, T. (1999). Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi Geçmişte ve Bugün, Baskı: II, Nobel Kitabevi İstanbul.
- Bramwell, D. (2002). How many plant species are there. Plant Talk, 28, 32-34.
- Çakmak, N. M. (2008). Biyolojik Çeşitliliğin Hukuken Korunması ve Kamu Yararı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 57(1),133-166.
- Çelikel, F. G. (2014). Doğal çiçek soğanları. Süs Bitkileri Ders Notları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Samsun.
- Çelikel, FG. (2015). Süs bitkilerinde tohumluk (tohum, fide, fidan, soğan) üretimi ve kullanımı. SÜSBİR Dergisi. 2015(3), 32-33.
- Davis, P.H. (1985-1988). Flora Of Turkey And The East Aegean Islands. Vol. I-X Edinburgh Üniv. Press.
- Demir, S., & Çelikel, F.G. (2017). Türkiye'nin Nesli Tehlike Altında olan *Lilium sp.* Türleri, Türk tarım-gıda bilim ve teknoloji dergisi, 5(13), 1796-1801.
- Ertuğ, F. (2000). An Ethnobotanical Study in Central Anatolia (Turkey), Economic Botany, 54 (2), 155-182.
- Gençay, A. (2007). Cizre (Şırnak)'nin Etnobotanik Özellikleri. (Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Gül, V., & Dinler, B. S. (2016). Kumru (Ordu) Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler. Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 11 (1),146-156.ISSN 1304-9984
- Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M., & Babaç, M.T. (2012). Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler), Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını, İstanbul.
- Güner, A. (2012). Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler), ANG Vakfı / Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi.
- Karaer, F., Kutbay, H. G., & Terzioğlu, S. (2015). Türkiye'nin istilacı yabancı bitki biyoçeşitliliği, tehdit faktörleri ve alınması gerekli tedbirler Türk Herboloji Dergisi, 18(1-2), 24-32.
- Karagöz A., Zencirci, N., Tan, A., Taşkın, T., Köksel, H., Sürek, M., Toker, C., & Özbek, K. (2010). Bitki genetik Kaynaklarının Korunması ve Kullanımı, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, (s., 155-177) Ankara, Türkiye.
- Kaval, İ. (2011). Geçitli (Hakkâri) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri. (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Van.
- Kençe, A. (1991). Biyolojik çeşitlilik. Çevre sorunları üzerine, Türkiye Çevre sorunları Vakfı Yayınları, (S., 234-248), Kavaklıdere, Ankara.
- Manvelidze, Z., Eminağaoğlu, Ö., Memiadze, N., Kharazishvili, D. (2009). Species Diversity and Conservation Priorities for Endemic Plants of Georgian-Turkish Transboundary Zone in the West Lesser Caucasus Corridor. Nugzar Zazanashvili, David Mallon (eds). Status And Protection Of Globally Threatened Species In The Caucasus. Tbilisi 2009 P:199-205.
- Mükemre, M. (2013). Konalga, Sırmalı, Dokuzdam köyleri (Çatak-Van) ve çevrelerinin etnobotanik özellikleri. (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Van.
- Nohutçu, L., Tunçtürk, M., & Tunçtürk, R. (2019). Yabani Bitkiler ve Sürdürülebilirlik, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 24(2), 142-151.
- Nybom, H. (2004). Comparison of different nuclear DNA markers for estimating intraspecific genetic diversity in plants. Mol. Ecol. 13(5), 1143-1155.
- Oğuz, F. (2016). Yüksekova (Hakkâri) Yöresinde Halk Tababetinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları, (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bitki Koruma Anabilim Dalı, Van.
- Önen, H., & Özcan, S. (2010). İklim Değişikliğine Bağlı Olarak Yabancı Ot Mücadelesi. Ed. SAYILI, M. 2010. İklim Değişikliğinin Tarıma Etkileri ve Alınabilecek Önlemler. T.C. Kayseri Valiliği İl Tarım Müdürlüğü Yayın No:2, 336-357, Fidan Ofset, Kayseri.
- Önen, H. (2010). Küresel Isınma ve Biyolojik Çeşitlilik. Ed. Serin, Y. 2010. Küresel İklim Değişimine Bağlı Sürdürülebilir Tarım, Cilt III Teknik Eleman Eğitimi Chapter, Erciyes Üniversitesi Yayın No:177, Erciyes Üniversitesi Seyrani Ziraat Fakültesi Yayın No:1, S:134-154, Fidan Ofset, Kayseri.

- Özaslan, C., Farooq S., & Önen, H. (2016). Ruthless Use Can Pose Extinction Risk To Gundelia (Gundelia Tournefortii L.) In Southeastern Anatolia Region Of Turkey, VII International Scientific Agriculture Symposium, (p., 629-630) Bosnia and Herzegovina.
- Önen H., Farooq S., & Gunal, H. (2016). Impacts of invasive plants on ecosystem functioning and biodiversity in terrestrial ecosystems. In: COST Action ES1104 White Paper on the Restoration of Drylands.
- Onen, H., Farooq, S., & Ozaslan, C. (2017). "Do management efforts and vegetation succession affect the naturalisation success and vegetation dynamics of Common Ragweed in Turkey?", in: Proceedings of 7th ESENIAS Workshop with Scientific Conference(p., 88) Sofia
- Özen, F., Aka, G.E., & Aksoy, Ö. (2016). Genetic diversity and conservation strategies of some *Lilium candidum* L. population in Turkey. Bangladesh Journal of Botany, 45(1), 133-141.
- Özer, Z., Tursun, N., Önen, H., Uygur, F.N. & Erol, D. (1998). Herbaryum Yapma Teknikleri ve Yabancı Ot Teşhis Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:22 Kitap Serisi No:12 TOKAT
- Özer, Z., Önen, H., Tursun, N., & Uygur, F. N. (1999). Türkiye'nin Bazı Önemli Yabancı Otları. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No:38 Kitap seri No:16, Tokat.
- Özer, Z., Kadioğlu, İ., Önen, H., & Tursun, N. (2001). Herboloji (Yabancı Ot Bilimi) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:20 Kitap Serisi No:10, 3. Baskı, TOKAT
- Özer, Z., Tursun, N., & Önen, H. (2002). Yabancı Otlarla Sağlıklı Yaşam, 4 Renk Yayın Tanıtım Matbaacılık Ltd. Şti. No: 85/7 İskitler/ Ankara.
- Özer, Z., Elibüyük, E.A., Önen, H., & Tekelioğlu, O. (2004). Yabancı Otların Beslenmede ve Sağlıktaki Rolü. Ed. Toygar, K., 2004. Otların Beslenmede ve Sağlıktaki Rolü. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özgen, U., Kaya, Y., & Maksut, C., (2004). Etnobotanical studies in The Villages of The District of ILICA (Erzurum), Turkey, Economic Botany 58(4), 691-696.
- Özkahraman, E. (2019). Bihar ü Pincar, <https://www.yuksekovahaber.com.tr/yazi/bihar-u-pincar-4622.htm>
- Öztürk, M., & Özçelik, H. (1991). Doğu Anadolu'nun Faydalı Bitkileri. Siskav, Siirt İlim, Spor, Kültür ve Araştırma Vakfı, Ankara.
- Pala ve Dilmen (2020). Savucak Dağı kışlak alanlarında süneye (*Eurygaster integriceps* Put.) konukçuluk eden yabancı otlar. EJONS International Journal on Mathematics, Engineering and Natural Sciences, 4(13), 60-66.
- Polat, R., Selvi, S., Çakılcıoğlu, U., & Açar, M. (2012). Bingöl semt pazarlarında satılan yabancı bitkilerin etnobotanik açıdan incelenmesi, Biological Diversity and Conservation, 5(3), 155-161.
- Serin, Y. (2008). Türkiye'nin Çayır Mera Bitkileri. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şimşek, I., Aytekin, F., Yeşilada, E., & Yıldırım, Ş. (2002). Anadolu'da halk arasında bitkilerin kullanılış amaçları üzerinde etnobotanik bir çalışma. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler. (s., 434-457), Eskişehir, Türkiye.
- Tan, A. (2013). Bitki Genetik Kaynakları Çalışmaları, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Tanıtım Broşürü No:3.
- Turan, L. (2007). Biyolojik çeşitlilik ve Türkiye. TUBİTAK.
- Türkoğlu, İ., Civelek, S., & Kürşat, M. (2006). Gözeli ve Kavak Ovalarında (Elazığ) Etnobotanik Bir Araştırma. Fırat University Journal of Science and Engineering, 18, 7-19.
- Uce, İ., & Tunçtürk, M. (2014). Hakkâri' de Doğal Olarak Yetişen ve Yaygın Olarak Kullanılan Bazı Yabancı Bitkiler, Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi 7 (2), 21-25. ISSN: 1308-3961, E-ISSN: 1308-0261.
- Uluğ, E., Kadioğlu, İ., & Üremiş, İ. (1993). Türkiye'nin Yabancı Otları ve Bazı Özellikleri. T.K.B. Adana Ziraat Mücadele Araştırma Enstitüsü, Yay. No: 78, 513, Adana.
- Vural, H. (2014). Ağız ve Diş Sağlığında Kullanılan Bitkiler Üzerinde Farmakognozik Çalışmalar, (Yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı, Kayseri.
- Vural, M., Karavelioğulları, F. A., & Polat, H. (1997). Çiçekdağı (Kırşehir) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri, OT Sistemik Botanik Dergisi, 4 (1),117-124.
- Yapıcı, İ.Ü., Hoşgören, H., & Savaş, Ö. (2009). Kurtalan (Siirt) ilçesinin etnobotanik özellikleri. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 191- 196.
- Yeşil, Y. (2007). Kürecik (Akçadağ/Malatya) Bucağında Etnobotanik Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Ş. (1991). Munzur dağlarının tıbbi ve endüstriyel bitkileri. Fırat Havzası Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri Sempozyumu.(S., 83-102). Ankara.